

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ΄ ΤΑΞΗ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΔΕΥΤΕΡΑ 6 ΙΟΥΝΙΟΥ 2022
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ**

(Ενδεικτικές Απαντήσεις)

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A.1.α.

1. Σωστό
2. Λάθος
3. Λάθος

A1.β.

α, γ → 2
β, δ → 1

B.1.

Ο Σταγειρίτης φιλόσοφος εξιδανικεύει τη φύση και διατείνεται ότι όλα τα δημιουργεί σκόπιμα (**τελεολογική αντίληψη**). Η φύση δεν κάνει τίποτε χωρίς σκοπό, αφού όλες οι φυσικές διεργασίες κάπου αποβλέπουν. Πρόκειται για φράση που επαναλαμβάνει ο Αριστοτέλης σε πολλές πραγματείες του. Υποστηρίζει **ότι στη φύση τίποτε δεν γίνεται μάταια**, τα πάντα εξυπηρετούν ορισμένη σκοπιμότητα, από την οποία και νοηματοδοτούνται: ... *εί μηθὲν μάτην ποιεῖ ἢ φύσις. Ἐνεκά του γὰρ πάντα ὑπάρχει τὰ φύσει, ἢ συμπτώματα ἔσται τῶν ἔνεκά του* [: αν είναι αλήθεια ότι η φύση τίποτε δεν κάνει στην τύχη. Όλα, αλήθεια, τα φυσικά όντα υπάρχουν για κάποιο σκοπό, ή είναι τυχαία παραστρατήματα εκείνων που υπάρχουν για κάποιο σκοπό] (*Περὶ ψυχῆς* 434a31-32). Στην ανάπτυξή της η θεωρία αυτή ονομάστηκε αριστοτελική τελολογία. Προνομιακός χώρος της τελολογίας είναι η βιολογία. Σχεδόν όλα τα παραδείγματα που φέρνει ο φιλόσοφος αντλούνται από την έμβια φύση· γίνεται αναφορά στα σχήματα των δοντιών, που είναι όπως είναι για να εξυπηρετούν την πρόσληψη και επεξεργασία των τροφών, στις στοχευμένες ενέργειες μυρμηγκιών και μελισσών για την επιβίωση της κοινότητάς τους, στην ύπαρξη και λειτουργία των φύλλων χάριν των καρπών. Βασίζεται,

συνεπώς, ο Αριστοτέλης στη βιολογία και επεκτείνει το τελολογικό ερμηνευτικό μοντέλο του και σε άλλα πεδία των φυσικών επιστημών.

Αναφορικά, λοιπόν, με τον άνθρωπο η φύση τον εφοδίασε με το λόγο με στόχο να φτάσει στο τέλος του, στην ολοκλήρωση του. **Ο λόγος**, προνομιακό δώρο που δόθηκε από τη φύση στον άνθρωπο, ως λέξη χρησιμοποιείται συχνά για να δηλωθούν αξεχώριστοι μεταξύ τους η *λογική* (ως ιδιαίτερο γνώρισμα του ανθρώπου και ως διανοητική δραστηριότητα) και η *γλώσσα* (ως σύστημα σημείων και ως συγκεκριμένη έκφραση). Στο συγκεκριμένο χωρίο ο λόγος αντιδιαστέλλεται προς την *φωνήν*, και, συνεπώς, έχει ενισχυμένη τη σημασία της γλώσσας (χωρίς να χάνεται βέβαια η σημασία της ανθρώπινης λογικής). Ο άνθρωπος χάρη στο λόγο που αποτελεί και την ειδοποίησή του διαφέρει από τα άλλα αγγελαία ζώα, τα οποία η φύση τα εξόπλισε μόνο με τη φωνή, κατάφερε να δημιουργήσει ανώτερα επίπεδα πολιτισμού και να κατανοήσει βασικές ηθικές και πολιτικές αξίες, όπως είναι το ωφέλιμο και το βλαβερό, το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο, με την παράθεση των εννοιών αυτών να γίνεται από το Σταγειρίτη φιλόσοφο κλιμακωτά προς ένα επίπεδο ανώτερο και ηθικό. Μάλιστα, με το τελευταίο ζεύγος «δίκαιον - ἄδικον» ο Αριστοτέλης αναδεικνύει τη σημαντικότητα της δικαιοσύνης ως θεμέλιου λίθου της κοινωνίας από την οποία πηγάζουν και όλες οι αρετές. Οι άνθρωποι με τη βοήθεια τη λογικότητας κατάφεραν να κατανοήσουν από κοινού ιδέες, αξίες, νόμους, θεσμούς και να συγκροτήσουν οικογένεια και κατόπιν πόλεις. Άρα, η πολιτειακά οργανωμένη κοινωνία είναι μια κοινωνία ηθική, κι αυτό χάρη στο λόγο, τόσο τον ενδιάθετο (σκέψη) όσο και τον εκφραζόμενο. Αν θέλουμε τώρα να αποδώσουμε τη συλλογιστική του Αριστοτέλη με την οποία αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος είναι «**φύσει πολιτικόν ζῷον**» θα παραθέταμε τα εξής:

1. Η φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο.
2. Η φύση έδωσε, προνομιακά, το λόγο μόνο στον άνθρωπο, για να αντιλαμβάνεται και να εκφράζει το ωφέλιμο και το βλαβερό, το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο.
3. Ο λόγος είναι βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία πολιτικής κοινότητας.

Συμπέρασμα: Επομένως, η φύση προορίζει τον άνθρωπο να ζει σε οργανωμένη πολιτική κοινωνία, όπου εξασφαλίζεται γι' αυτόν η αυτάρκεια και η ευδαιμονία.

B.2.

Ο άνθρωπος στην εποχή του Επικτήτου είναι ο άνθρωπος των ελληνιστικών χρόνων, ο οποίος δεν είναι πλέον πολίτης μιας συγκεκριμένης πόλης – κράτους αλλά υπήκοος ενός μεγάλου βασιλείου ή αργότερα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Ο άνθρωπος μέσα σε αυτή τη χαοτική αυτοκρατορία αρχίζει να αισθάνεται αβέβαιος, ανασφαλής, ανέστιος, να νιώθει ότι οι δεσμοί του με

τη γενέθλια πόλη διαρρηγνύονται, κατά συνέπεια είναι πιθανό να στραφεί στον εαυτό του και να νιώσει ότι δεν έχει πατρίδα ή ότι όλος ο κόσμος είναι η πατρίδα του. Ο άνθρωπος αυτός, κατά τον Επίκτητο, οφείλει να στραφεί στον εαυτό του και μέσα από ενδοσκόπηση να αναλογιστεί τα χαρακτηριστικά εκείνα που θα αποτελέσουν τα ερείσματά του, τα οποία δεν είναι άλλα από το γεγονός ότι είναι **άνθρωπος**, διαθέτει **προαίρεση** και αυτό που τον διαφοροποιεί από τα υπόλοιπα έμβια όντα είναι η **λογικότητα**, ο **λόγος**, δηλαδή η ομιλία και η ικανότητα λογικής σκέψης. Επίσης, άλλη μια ιδιότητα του ανθρώπινου είδους την οποία πρέπει να στοχαστεί για να βρει τις σταθερές του στην νέα παγκόσμια κοινωνία είναι ότι είναι **πολίτης τοῦ κόσμου** και στο σημείο αυτό να διευκρινίσουμε ότι με αυτόν τον όρο δεν εννοούμε τον πολίτη ενός παγκόσμιου κράτους, ώστε η έννοια του πολίτη να έχει κυριολεκτική σημασία αλλά εκλαμβάνουμε τον κόσμο με τη στωική σημασία, ως ένα ενιαίο σύνολο που διέπεται από τον φυσικό νόμο και τη λογικότητα. Το γεγονός ότι είναι πολίτης του κόσμου και διαθέτει το στοιχείο της λογικότητας τον καθιστά ένα από τα ηγετικά στελέχη της παγκόσμιας φυσικής τάξης, η οποία και η ίδια διέπεται από τις αρχές της λογικότητας. Αυτή η ιδιότητα του ανθρώπου που διαθέτει λογική, τον κάνει να κατανοεί την έννοια του θείου που κυβερνά τον κόσμο και, κατά συνέπεια, να αξιολογεί τις συνέπειες της θεϊκής διακυβέρνησης. Στο σημείο αυτό να επισημάνουμε ότι με τον όρο **«θεία διοικήσει»** εννοείται ότι αυτό που κινεί τον κόσμο είναι η πρόνοια, η **είμαρμένη** –είναι η απαραβίαστη τάξη του κόσμου, μια λογική και συνεκτική δύναμη, ο ίδιος ο λόγος. Όλα γίνονται σύμφωνα με αυτήν, που κάνει όλα τα πράγματα να είναι ενωμένα σε μια παγκόσμια συμπάθεια. Οι Στωικοί την ονομάζουν θεό ή και Δία: η διακυβέρνηση του κόσμου είναι η έκφραση ενός θείου, έλλογου νόμου.

Η διερώτηση, λοιπόν, για το ρόλο του πολίτη στη νέα παγκόσμια πραγματικότητα αισθητοποιείται γλωσσικά με τη χρήση ενός **ρητορικού ερωτήματος** **«Τίς οὖν ἐπαγγελία πολίτου;»**. Ο Επίκτητος ως προς το προαναφερθέν ερώτημα πρεσβεύει ότι χρέος του πολίτη είναι να μην κινείται μεμονωμένα, να μην προτάσσει το ατομικό του συμφέρον και να μην αποφασίζει για τίποτε σαν να ήταν αποκομμένος από την ολότητα (*Μηδὲν ἔχειν ἰδίᾳ συμφέρον, περὶ μηδενὸς βουλευέσθαι ὡς ἀπόλυτον*). Πρέπει να συνειδητοποιήσει πως δεν είναι ανεξάρτητος και αυτόνομος, αλλά αντίθετα εντάσσεται, υπάγεται σ' ένα σύνολο, σε μια παγκόσμια κοινότητα, αποτελώντας οργανικό τμήμα της. Έτσι, η ευδαιμονία του ατόμου θα επιτευχθεί εφόσον αντιληφθεί το κοσμικό σχέδιο του λόγου για τον ίδιο αλλά και για καθετί και με αυτόν τον τρόπο θα καταφέρει και ο ίδιος να ενταχθεί στον κόσμο και να ρυθμίσει ανάλογα τη συμπεριφορά του. Η αντίληψη αυτή περί όλου και μέρους, ήδη έχει διατυπωθεί από τον Αριστοτέλη στα **«Πολιτικά»**, ο οποίος είχε επισημάνει την προτεραιότητα του όλου – πόλη έναντι του μέρους – πολιτών στην εξής φράση, **«Στην τάξη της φύσης η πόλη προηγείται από την οικογένεια κι από τον καθένα μας ως άτομο· ο λόγος είναι ότι το όλον αναγκαστικά προηγείται του μέρους»**. Ο Επίκτητος προκειμένου να εκφράσει την αναγωγή και υποταγή του ατόμου στην παγκόσμια φυσική τάξη καταφεύγει στη χρήση μιας παρομοίωσης, **«ὥσπερ ἄν, εἰ ἡ χεὶρ ἢ ὁ ποὺς λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ, οὐδέποτ'»**

ἂν ἄλλως ὄρμησαν ἢ ὠρέχθησαν ἢ ἐπανενεγκόντες ἐπὶ τὸ ὄλον», σύμφωνα με την οποία ὅπως το χέρι και το πόδι αν είχαν λογικότητα θα εναρμόνιζαν τη δραστηριότητα και τη λειτουργία τους σε ὄλο τον ανθρώπινο οργανισμό, ομοίως και ο ἄνθρωπος, συνειδητοποιώντας τη θέση του μέσα στον κόσμο με τη βοήθεια της λογικής, οφείλει να ενεργεί συντονίζοντας τις ορέξεις – επιθυμίες του και τις προτεραιότητες του με τον κοσμικό λόγο και να υπάγει οτιδήποτε επιλέγει και πράττει στο σύνολο. Οι επιθυμίες του ατόμου ὅπως μαρτυρεί το ρήμα «ὠρέχθησαν (< ὀρέγομαι = ποθῶ, επιθυμῶ)» ενίοτε εξεγείρονται και κατευθύνουν το άτομο σε ἀκόστη συμπεριφορά, αυτές καλείται να τιθασεύσει ο ἄνθρωπος με τη βοήθεια της λογικής και να τις υποτάξει στον κοσμικό λόγο. Τέλος, για να αναδειχθεί ο ξεχωριστός και ηγεμονικός ρόλος του ανθρώπου μέσα στον κόσμο ο Επικτήτος καταφεύγει σε μια ἄλλη γλωσσική επιλογή που εντοπίζεται **στην αντίθεση** «οὐχ ἔν τῶν ὑπηρετικῶν, ἀλλὰ τῶν προηγουμένων ».

B.3.

1 δ, 2 α, 3 ε, 4 β, 5 στ

B.4.α.

1 ε, 2 δ, 3 ζ, 4 β, 5 α, 6 στ

B.4.β

- Ένας αδούλευτος μαθητής έχει λιγότερες πιθανότητες να πετύχει ένα καλό αποτέλεσμα στις εξετάσεις.
- Τα θέματα του προηγούμενου έτους κρίθηκαν ασαφή και δύσκολα για τους μαθητές.

B.5. Παράλληλο

Ο Ευάγγελος Παπανούτσος στο δοθέν απόσπασμα αναφέρεται στην έννοια της προαίρεσης και χαρακτηριστικά επισημαίνει ότι οι έννοιες προαίρεση και βούληση είναι αλληλένδετες, αφού η μια προϋποθέτει την ἄλλη και η ἔλλειψη της μιας αυτομάτως ακυρώνει την ὑπαρξη της ἄλλης («Όπου προαίρεση .. βούληση»). Ο Παπανούτσος, ωστόσο, πρεσβεύει ότι η προαίρεση δε σχετίζεται με ὄλες τις περιστάσεις της ανθρώπινης ζωής, αφού στα πλαίσια της καθημερινότητας το άτομο λειτουργεί μηχανικά, με μαζικό τρόπο δράσης και συμπεριφοράς χωρίς να ενσταλάζει τη βούληση του και τη δική του

προαίρεση, αλλά ακολουθεί τυφλά τις επιταγές της μάζας και υποτάσσεται σ' αυτήν («Αυτές οι απλές ... κοινωνικός εθισμός»). Καταληκτικά, εκφράζει την πεποίθηση ότι η βούληση υπάρχει μόνο στο ανθρώπινο είδος, γιατί μόνο ο άνθρωπος διαθέτει προαίρεση – προτίμηση και μάλιστα αυτό είναι το χαρακτηριστικό που τον διαφοροποιεί από τα άλογα όντα, τα οποία έχουν μόνο τη δυνατότητα της όρεξης και όχι της βούλησης, της οποίας βασική προϋπόθεση είναι η ηθική προαίρεση («Δεύτερον... προαίρεση»).

Ομοίως, ο στωικός φιλόσοφος Επίκτητος διατείνεται ότι ειδοποιός διαφορά και διακριτό στοιχείο του ανθρώπου από τα υπόλοιπα έμβια όντα είναι η προαίρεσις, την οποία θεωρεί ως το *κράτιστον, το κυριώτερον και το ισχυρότερον* στοιχείο του ανθρώπου, καθώς είναι σύμφυτη με την ελευθερία του. Η «**προαίρεσις**» είναι ένας σημαντικός όρος της αρχαίας ηθικής φιλοσοφίας, κεντρικός στον Αριστοτέλη και σε Στωικούς, όπως ο Επίκτητος. Εκτός από τη γενική σημασία της προτίμησης, στον Επίκτητο σημαίνει την ελεύθερη βούληση, την ελεύθερη στοχαστική επιλογή ενεργειών που συγκροτεί τον ηθικό χαρακτήρα του ανθρώπου. Είναι κυρίως μία κρίση, η έλλογη ικανότητα να επιλέγουμε και να αποβλέπουμε στα αποτελέσματα των πράξεών μας. Προϋπόθεση για την *προαίρεσιν* είναι η *διαίρεσις* των πραγμάτων σε αυτά που εξαρτώνται από εμάς (*τα έφ' ήμῖν*) και σε αυτά που βρίσκονται πέρα από τις δυνάμεις μας (*τα άπροαίρετα, τα ούκ έφ' ήμῖν*) και είναι *άδιάφορα* για εμάς και την επίτευξη της ευδαιμονίας. Ο άνθρωπος χάρη στην προαίρεση που τον διαφοροποιεί από τα υπόλοιπα έμβια όντα κατέχει εξέχουσα θέση στην παγκόσμια φυσική τάξη, και δύναται να επιλέγει ελεύθερα μετά λόγου και διανοίας ηθικούς τρόπους δράσης και συμπεριφοράς και να καταξιώνεται ως ηθικό όν. Μάλιστα, ο Επίκτητος της αποδίδει τους χαρακτηρισμούς «*άδούλευτον και άνυπότακτον*», καθώς η ίδια έχει ηγετικό και καθοδηγητικό ρόλο στον ανθρώπινο βίο και παραμένει ανυπότακτη με όλα τα υπόλοιπα στοιχεία της ανθρώπινης ύπαρξης να υποτάσσονται σε αυτήν.

Σε μια συγκριτική θεώρηση των αποσπασμάτων των δυο φιλοσόφων παρατηρούμε ότι και οι δυο αναγνωρίζουν την έννοια της προαίρεσης και της ελεύθερης βούλησης ως διακριτό γνώρισμα του ανθρώπινου είδους, βέβαια ο Παπανούτσος παραθέτει την όρεξη ως στοιχείο των ζώων, επισήμανση στην οποία δεν προβαίνει ο Επίκτητος, ενώ ταυτόχρονα προσθέτει ότι η προαίρεση δεν αφορά σε όλες τις εκφάνσεις του ανθρώπινου βίου, καθώς υπάρχει και η περίπτωση το άτομο να λειτουργεί μηχανικά, στοιχείο που δεν απαντάται στο κείμενο του στωικού φιλοσόφου.

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1.

Αν δανειστούμε χρήματα τότε θα είμαστε σε θέση, προσφέροντας μεγαλύτερο ημερομίσθιο, να πάρουμε με το μέρος μας όλους τους ξένους πεζοναύτες που υπηρετούν στα καράβια τους. Η Αθήνα εξαγοράζει τη δύναμή της από άλλους παρά τη βασίζει στα δικά της μέσα, ενώ η δική μας δύναμη θα κινδύνευε

λιγότερο να πάθει το ίδιο γιατί στηρίζεται περισσότερο στους στρατιώτες μας παρά στο χρήμα.

Γ2.

Οι Κορίνθιοι υποστηρίζουν πως οι Πελοποννήσιοι θα νικήσουν τους Αθηναίους διότι υπερέχουν σε αριθμό και πολεμική πείρα και είναι πειθαρχημένοι στις διαταγές «*πρῶτον μὲν πλήθει προύχοντας καὶ ἐμπειρία πολεμικῆ, ἔπειτα ὁμοίως πάντας ἐς τὰ παραγγελόμενα ἰόντας*». Ἐπειτα θεωρούν ότι θα μπορέσουν να αντικρούσουν την ισχυρή αθηναϊκή δύναμη με την παράλληλη δημιουργία στόλου ἐξ ἰδίων πόρων ἀλλὰ και με τα χρήματα που ἤδη υπάρχουν σε Ολυμπία και Δελφούς «*ναυτικόν τε, ᾧ ἰσχύουσιν, ἀπὸ τῆς ὑπαρχούσης τε ἐκάστοις οὐσίας ἐξαρτυσόμεθα καὶ ἀπὸ τῶν ἐν Δελφοῖς καὶ Ὀλυμπία χρημάτων*». Παράλληλα διατυπώνουν τη σκέψη να δανειστούν χρήματα με τα οποία θα εξασφαλίσουν καλύτερο ημερομίσθιο στους μισθοφόρους πεζοναύτες της Αθήνας ὥστε να τους πάρουν με το μέρος τους. Μέσω αυτής της ενέργειας θεωρούν ὅτι η Αθήνα θα αποδυναμωθεί καθώς βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε στρατιωτικές υπηρεσίες που εξασφαλίζονται ἀπὸ τις οικονομικές δυνατότητες της πόλης παρά στον πατριωτισμό των δικῶν της στρατιωτῶν, ὅπως κάνουν οι Κορίνθιοι «*δάνεισμα γὰρ ποιησάμενοι ὑπολαβεῖν οἷοί τ' ἐσμὲν μισθῶ μείζονι τοὺς ξένους αὐτῶν ναυβάτας. ὠνητὴ γὰρ ἢ Αθηναίων δύναμις μᾶλλον ἢ οἰκεία· ἢ δὲ ἡμετέρα ἦσσαν ἂν τοῦτο πάθοι, τοῖς σώμασι τὸ πλεον ἰσχύουσα ἢ τοῖς χρήμασιν*».

Γ3.α.

Ἐγὼ δὲ νῦν καὶ ἀδικούμενος τοὺς πολέμους ἐγείρω

Γ3.β.

ἀμυνόμεθα → ἄμυναι

καταθησόμεθα → κατάθου

ἐπικρατῆσαι → ἐπικράτησον

προύχοντας → πρόσχες

πολλά → πλείονα, πλείω

Γ4.α.

ἔχοντες :

επιρρηματική αιτιολογική μετοχή, συνημμένη στο Ἡμεῖς

ἐπικρατῆσαι :

υποκείμενο στην εννοούμενη απρόσωπη έκφραση εἰκὸς ἐστί, τελικό απαρέμφατο

πλήθει :

επιρρηματικός προσδιορισμός ως δοτική της αναφοράς από το προύχοντα

μισθῶ :

επιρρηματικός προσδιορισμός ως δοτική του μέσου από το ὑπολαβεῖν

ναυβάτας :

αντικείμενο του απαρεμφάτου ὑπολαβεῖν

ἢ οἰκεία :

κατηγορούμενο στο ἢ δύναμις μέσω του εννοούμενου ἐστί, λειτουργεί ως β' ὀρος σύγκρισης από το συγκριτικό μᾶλλον.

β.

Οἱ Κορίνθιοι ἔλεγον τότε καὶ ἀδικούμενοι τὸν πόλεμον ἐγείρουν.
(ταυτοπροσωπία)

ἢ

τότε σφᾶς καὶ ἀδικουμένους τὸν πόλεμον ἐγείρουν.
(ετεροπροσωπία ἐπειδὴ οἱ Κορίνθιοι ἀπέχουν ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ ἀναφέρονται στους υπόλοιπους Πελοποννησίους που συμμετέχουν).